

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобалізації (ЕБД) і міжнародної інтеграції в період швидкого розвитку виробництва й зовнішньоекономічних зв'язків, які набувають все більших масштабів й довгострокового характеру, в епоху прискореної інтернаціоналізації національних господарств стає все більш важливим завданням, і потрібні постійні зусилля по її підтримці не тільки на державному, але також на регіональному й багатосторонньому рівнях. Серед першочергових проблем забезпечення ЕБД передусім слід вказати проблему відстеження й оцінки рівня загроз пріоритетним національним інтересам, а також проблему прогнозування розвитку ситуації та розробки адекватних їй заходів. Це дасть можливість всебічно вивчити і передбачити перебіг процесів у сфері ЕБД та керувати ними на основі своєчасного прийняття необхідних рішень.

Особливо важливе значення зовнішні аспекти економічної безпеки набули для України у зв'язку з встановленням нових границь після розпаду колишнього СРСР, розвалом РЕВ, форсованим проведенням ринкових реформ, далеко не завжди продуманих і послідовних, і швидким ростом відкритості національного господарства, що перебувало в глибокій кризі, а тому слабко підготовленого до протистояння зовнішнім загрозам.

Забезпечення продовольчої безпеки є складовою частиною національної безпеки, найважливішою складовою соціально-економічної й демографічної політики, необхідною умовою підвищення тривалості й підтримки високої якості життя населення країни, збереження її державності й суверенітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних і зарубіжних авторів, праці яких присвячені проблемам національної безпеки, зокрема – продовольчої, слід назвати таких дослідників, як Блау С.Л., Борисов М.Г., Васильєв В.М., Васильчак С.В., Гончаренко І.В., Горбулін В.П., Дацків Р.М., Жаліло Я.А., Іртищева І.О., Кравченко А.А., Крючков В.Г., Лагодієнко В.В., Ліпкан В.А., Ліфферт В.М., Міценко І.М., Нижник Н.Р., Пашко П.В., Пила В.І., Пирожков С.І., Самойлов А.А., Шкарлет С.М. та інші відомі автори.

Незважаючи на те, що процеси забезпечення продовольчої безпеки держави піддаються детальному вивченню з боку експертів, учених і фахівців, тенденції і суперечливі прояви продовольчої безпеки на державному і регіональному рівні несуть у собі ще багато недослідженого й мають потребу в осмисленні. Виявлення пріоритетних сфер впливу на рівень продовольчої безпеки країни та її регіонів, вибір системи критеріїв, її адекватної оцінки, дозволить аналізувати, порівнювати і прогнозувати стан продовольчої безпеки в нових глобальних умовах.

Мета статті. Аналізування та виявлення критеріїв та складових продовольчої безпеки України та її регіонів в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація породжує нові можливості для учасників світового співтовариства, але одночасно веде до посилення ризиків і зовнішніх загроз для функціонування національних економік. Причому ці ризики стають більш масштабними, важкопрогнозованими й, найчастіше, принципово непереборні. Фактично мова йде про появу нових глобалізаційних загроз, що торкаються всього світового співтовариства й одночасно кожної конкретної країни. Глобалізаційні загрози носять уже не просто зовнішній, а системний характер, це загрози для всієї системи світового господарства, які не зводяться до традиційних внутрішніх і зовнішніх загроз [3].

В сучасних умовах забезпечення економічної безпеки держав неможливе без широкого міжнародного співробітництва на всіх рівнях, оскільки значна й зростаюча

частина проблем не можуть бути вирішені з використанням тільки національних інструментів і механізмів. У цей час зв'язок між поняттями «національна економічна безпека» і «міжнародна економічна безпека» багаторазово підсилюється, і остання всі частіше виступає обов'язковою умовою для ефективного забезпечення першої.

Пропонується визначити ЕБД як стан національної економіки, що дозволяє вчасно усувати або мінімізувати зовнішні загрози її самостійному, стійкому й збалансованому розвитку в умовах лібералізації, що розширюється, міжнародних економічних відносин і інтеграції країн у глобалізовану світову систему господарства.

Можна відзначити пріоритетні сфери забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобалізації, реалізованого, як правило, у широкому міжнародному контексті:

- енергетична й продовольча безпека, де при розходженнях інтересів підсилюється взаємозалежність країн-експортерів і країн-імпортерів відповідної продукції;
- екологічна безпека, що поєднує інтереси всього світового співтовариства й продиктована турботою про майбутні покоління;
- валютно-фінансова безпека, пов'язана із забезпеченням стабільності національних і регіональних валютних систем в умовах частих коливань валютних курсів;
- порівняно нові сектори – інтелектуально-технологічна безпека, насамперед відносно інтелектуальної власності, що набуває все більшого значення в розвитку економіки, і інформаційна безпека, що вийшла на передній план як базисна умова існування інформаційного суспільства.

Комплекс заходів, що дозволяють мінімізувати загрози ЕБД може бути представлений у такий спосіб: моніторинг ключових показників стану вітчизняного господарства для виявлення відхилень від граничних, діагностика причин цих відхилень, вибір протидіючих заходів, контроль за наслідками їх використання, прийняття рішень про скасування цих заходів або коректуванню пріоритетів економічної й зовнішньої політики. У цьому напрямку необхідні колективні зусилля, що вживаються Євросоюзом і МВФ.

Діяльність по забезпеченню економічної безпеки як на національному, так і на регіональному рівнях, все більше зосереджується в рамках авторитетних міжнародних організацій.

На національному рівні забезпечення ЕБД здійснюється, окрім прийняття відповідного законодавства, за допомогою двосторонніх переговорів і укладання угод про умови економічного співробітництва. В останні десятиліття значне поширення одержали угоди про надання преференцій у торгівлі, лібералізацію взаємних інвестицій в економіку й звільнення інвесторів від оподаткування в приймаючій капітал країні.

Найважливішою складовою економічної безпеки України й глобальної безпеки взагалі є енергетична безпека, оскільки стійке енергопостачання являє собою одне з визначальних умов міжнародної стабільності й прогресу.

Енергетична безпека держави в самому загальному змісті визначається як безперебійне енергозабезпечення країни, необхідне для задоволення потреб її соціально-економічного розвитку. Сутність міжнародної енергетичної безпеки полягає в забезпеченні світової економіки, насамперед, традиційними видами палива на умовах, прийнятних для всіх учасників енергетичного ринку. Глобальну енергетичну безпеку можна визначити як стійку систему правових, політичних, але в першу чергу економічних відносин, що дозволяють підтримувати ефективне функціонування світової енергетичної системи.

Під валютно-фінансовою безпекою розуміється, насамперед, забезпечення стабільності (усталеності) валютно-фінансових систем окремих країн і їх регіональних об'єднань стосовно зовнішніх загроз. В умовах глобалізації, що супроводжується лібералізацією світових фінансових ринків, до основних ризиків відносяться:

- надмірне збільшення обсягу трансграничних фінансових операцій, багаторазово перевищуючого потреби реального сектора економіки;

- використання фіктивного капіталу в спекулятивних, кримінальних («відмивання грошей») і все частіше – у терористичних цілях;
- підвищення, нерідко до критичного рівня, зовнішньої заборгованості в багатьох країнах;
- розширення можливості поширення криз, що виникають в окремих країнах, на інші країни й регіони.

Під екологічною безпекою, якщо виходити з переліку завдань у документах ООН по охороні навколишнього середовища, можна розуміти розвиток національних економік і світового господарства в цілому, при якому основним компонентам навколишнього середовища, необхідним для генофонду (здорового повітряного й водного середовища, родючості ґрунтів, у достатньому обсязі й необхідній якості природних ресурсів – біологічних і мінеральних), не наноситься збиток, і вони зберігаються для майбутніх поколінь населення. Варто підкреслити, що екологічна безпека забезпечується більш ефективно шляхом міжнародного співробітництва на регіональному й глобальному рівнях.

Приймаючи до уваги велике число й різноплановий характер зовнішніх загроз, можна здійснити їх угруповання по смисловій ознаці й залежно від спрямованості впливу на стан економічної безпеки України. Пропонується виділяти п'ять таких груп:

1. Загрози, обумовлені неконтрольованим або слабоконтрольованим відтоком стратегічних національних ресурсів.
2. Загрози, обумовлені критичною залежністю від зовнішньоекономічних факторів.
3. Загрози, що виникають з гео економічної або торгово-політичної ізоляції/дискримінації країни.
4. Загрози для стійкого розвитку країни, що мають переважно глобалізаційну природу.
5. Загрози кримінального характеру, що витікають із ЗЕД.

Під продовольчою безпекою в умовах глобалізації й міжнародної інтеграції нами розуміється попередження надмірної залежності країни від імпорту життєво необхідних продуктів харчування при недостатньому власному їх виробництві. Основними негативними наслідками такої залежності є: обтяження платіжного балансу країни великими першочерговими видатками, погіршення забезпечення населення, голод і підвищення соціальної напруги.

На міжнародному рівні створена певна правова основа для забезпечення права кожної людини на одержання достатнього харчування, щоб підтримувати й відновлювати здоров'я. Міжнародні правові акти з питань харчування конкретизуються й реалізуються в нормативних правових актах на рівні національних держав.

Законодавчу основу забезпечення продовольчої безпеки в нашій країні становлять Конституція України, закони й інші нормативні акти, що регулюють відносини в продовольчій сфері; конституції, рішення адміністрацій регіонів у межах їх компетенції в цій сфері; міжнародні договори й угоди, укладені або визнані Україною.

Найважливішим напрямком діяльності державних і регіональних органів влади є розробка законодавчої бази, що забезпечує продовольчу безпеку в юридичному плані.

Закони на основі конституційних норм повинні:

- активізувати процес ринкових перетворень в АПК, зробити їх необоротними;
- забезпечити політичні, соціальні й економічні умови для викорінювання бідності й досягнення продовольчої безпеки всіх і кожного.

Таким чином, на державному рівні розробляються рамкові, основні закони. У регіонах же на основі цих рамкових нормативних актів приймаються програмні документи, що враховують специфічні місцеві умови, у тому числі традиції й звичаї. Все це створить стійку законодавчу базу, що гарантує продовольчу безпеку у всій ієрархічній системі – держава, регіон, домогосподарство, індивід.

При визначенні рівня світової продовольчої безпеки прийнято використовувати

методичну базу, розроблену соціальним комітетом з міжнародної продовольчої безпеки ФАО, в основу якої покладено сім основних показників.

Найбільш відомий з них відображає відношення світових запасів зерна до його загальносвітового споживання. Із цієї причини проблема продовольчої безпеки, як правило, пов'язується з розвитком галузей виробництва й переробки зерна, наявністю у них ринкових відносин.

П'ять показників характеризують стан із зерном для основних країн-експортерів і країн-імпортерів. Для країн-експортерів оцінюються: відношення пропозиції зерна п'яти головних експортерів (Аргентина, Австралія, Канада, ЄС, США) до необхідної кількості й частка перехідних запасів до загального споживання в цих країнах. Для країн-імпортерів аналізуються показники зміни у виробництві зерна (Китай, Індія й країни СНД), зміни у виробництві зерна в країнах, що розвиваються, за винятком Китаю й Індії.

Останній показник у методичній базі оцінки світової продовольчої безпеки – середньорічні експортні ціни, що відслідковуються по пшениці, кукурудзі й сої [2].

Національну продовольчу безпеку можна охарактеризувати як таку макроситуацію, при якій всі члени суспільства фактично користуються правом на достатнє харчування або продовольчі ресурси, і для цього є необхідна кількість продовольства. Досягнення продовольчої безпеки на рівні домашнього господарства можливо при забезпеченні належної кількості продуктів на конкретній території, порівняно стійкому постачанні ними й гарантуванні кожній людині, що потребує продовольства на даній території, можливості одержати його для того, щоб вести здорове й продуктивне життя.

Для оцінки рівня національної продовольчої безпеки використовується *коефіцієнт продовольчої залежності*. Одна з формул розрахунку даного коефіцієнту приводиться нижче:

$$K = I / (П + I - E) , \quad (1)$$

де I - обсяг імпорту продукції;

E – обсяг експорту продукції;

П – обсяг власного виробництва [1].

Стосовно до даної формули розрахунку коефіцієнта продовольчої залежності виділяють 3 рівні продовольчої залежності:

- безпечний рівень (0,1 - 0,2);

- граничний (0,21 - 0,49);

- небезпечний (більше 0,5).

Дані інтервали задані на основі оцінки продовольчої безпеки країни.

Таким чином, поняття продовольча безпека поєднує в собі два ключових поняття: продовольча незалежність і самозабезпечення продовольством. Ці поняття рідко розмежовують, розглядаючи їх, як правило, у рамках категоріального поняття продовольчої безпеки. Однак це не завжди коректно, оскільки в основі оцінки продовольчої незалежності лежить кількісний підхід, що включає певні граничні критеріальні значення імпорту продовольства. Функціонування ж народного господарства країни на принципах продовольчого самозабезпечення – лише один з можливих варіантів досягнення національної продовольчої незалежності, що обумовлюється сукупним економічним потенціалом і конкурентоспроможністю національної економіки.

В умовах глобалізації економічних відносин і відкритості розвинених економік підвищується значення концепції конкурентоспроможності.

Аналізуючи продовольчу безпеку, доцільно виділити дві категорії конкурентоспроможності ринку продовольства або продовольчого сектора економіки:

- конкурентоспроможність продовольчого сектора на фоні інших галузей національної економіки;

- конкурентоспроможність вітчизняного продовольчого сектора в порівнянні із закордонними виробниками.

І якщо в першому випадку оцінка конкурентоспроможності галузі характеризується

позитивно (зокрема, ринок продовольства як світовий, так і національний характеризується стабільністю до економічних потрясінь, таких як криза 2008 р.), то в другому – поки скоріше негативно, що має безпосереднє відношення до стану національної продовольчої безпеки.

Світовий досвід показує, що економіки, що займають лідируючі позиції у світовій торгівлі, зокрема продовольчими товарами, мають високу ефективність і продуктивність, що вказує на збалансовану й продуману політику зовнішньої торгівлі й організацію виробництва всередині країни й це, як наслідок, забезпечує їм стабільне положення в рейтингу конкурентоспроможності й продовольчу забезпеченість. Отже, можна стверджувати, що висока конкурентоспроможність продовольчих товарів є ключовою ланкою в забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Однією із традиційних розвинених сфер українського сільського господарства є виробництво зерна. Розвиток цієї галузі визначає не тільки доступність хлібобулочних виробів, але й ефективність тваринницької сфери. Доходи від продажу зерна становлять більшу частину прибутку сільгосптоваровиробників.

У більшості країн світу можливості для розширення посівних площ практично вичерпані. Україна є країною, що має в наявності значні посівні площі і якість сільськогосподарських земель. У першу чергу, мова, звичайно, йде про чорнозем, що, як відомо, є самим родючим ґрунтом. Це потенційно є істотною конкурентною перевагою.

Стовпами агропродовольчого підкомплексу практично будь-якої економіки є м'ясна, молочна й зернова або зернопродуктова промисловість, оскільки саме вони забезпечують виробництво продуктів першої необхідності для населення. Від того, у якому стані перебувають ці галузі й наскільки вони конкурентоспроможні, залежить і продовольча безпека й стан національної економіки в цілому, і її місце на зовнішньому ринку.

Розглянувши стан справ у ключових галузях агропродовольчого комплексу української економіки, можна говорити про те, що незважаючи на наявність серйозних проблем, що позначаються на конкурентоспроможності цих галузей на зовнішньому й внутрішньому ринках, дані сегменти харчової промисловості на сьогоднішній день є найбільш перспективними з погляду інвестиційної привабливості й інноваційного розвитку.

Зовнішньоекономічні аспекти продовольчої безпеки України зберегли своє значення аж до теперішнього часу, а на окремих напрямках загрози навіть зросли (зокрема, залежність України від імпорту м'яса й м'ясопродуктів збільшилася з 12-13% на початку 90-х років до майже 40% на теперішній час). Таким чином, забезпечення продовольчої безпеки нашої країни вимагає послідовного зниження імпортової залежності в цій сфері. Обґрунтування даної тези може виглядати в такий спосіб. У зв'язку з погоднокліматичними аномаліями, які почастишали, включаючи посухи на більших географічних просторах, ростом попиту на продовольство з боку швидко розвинених нових індустріальних країн, принаймні в окремі періоди може виникати дефіцит деяких продовольчих товарів, що супроводжується відчутним ростом цін і, отже, видатків країн-імпортерів. У цьому ж напрямку будуть діяти скорочення сільгоспсубсидій у розвинених країнах під тиском СОТ, а також різні й все більше часті форс-мажорні обставини, наприклад, пов'язані з епізоотіями серед тварин, що може помітно обмежувати пропозицію на світовому ринку. Також, існує небезпека проникнення по каналах імпорту шкідливої для здоров'я, недоброякісної сільгосппродукції.

Забезпечення продовольчої безпеки України вимагає від держави послідовних дій по модернізації аграрного сектора й супутньої інфраструктури, включаючи послідовне зниження ввізних мит на технологічне устаткування. Треба максимально ефективно використовувати погоджені з СОТ можливості субсидування сільгоспвиробництва для підвищення рівня самозабезпеченості України в ключових сегментах продовольчого ринку, насамперед по м'ясу й м'ясопродуктам. Одночасно варто виробити відповідні

національним інтересам тактику й стратегію розвитку сільського господарства в умовах СОТ. Тут важливо враховувати, що, принаймні, у середньостроковій перспективі Україна як один зі значних імпортерів продовольства зацікавлена в збереженні сільгоспсубсидій у розвинених країнах, у першу чергу в Євросоюзі, оскільки це робить знижуючий тиск на рівень зовнішньоторговельних цін.

Висновки. Сьогодні Україна зіштовхується не тільки із традиційними зовнішньоекономічними загрозами, що набувають нової якості, але в усе зростаючому ступені – із глобалізаційними загрозами, що виникли в останні півтора-два десятиліття. До останніх, зокрема, по своїй природі відносяться ризики, що випливають із тіньового трансграничного переміщення капіталу, об'єктивно зростаючої мобільності інтелектуальних ресурсів, широкого поширення контрафактного бізнесу, взаємопереплетіння національних комп'ютерних і інформаційних систем, збільшення легальної й нелегальної трудової міграції, ризиків екологічного характеру й для здоров'я людей. При цьому необхідно враховувати, що глобалізаційні загрози в принципі не можна усунути, їх можна лише позитивним образом коректувати. Успішне коректування глобалізаційних загроз стосовно до українських умов передбачає:

- налагодження їх регулярного моніторингу на основі визначення сукупності кількісних і якісних індикаторів, що показують, коли потрібний коригувальний вплив;
- розробку національних механізмів оперативного й гнучкого реагування на несприятливу зміну ситуації (у ряді випадків можна спробувати використовувати глобалізаційні загрози у власних інтересах, наприклад, частково компенсувати «витік мозків» з України «припливом мозків» із ближнього зарубіжжя);
- інтенсифікацію участі України у двосторонньому, інтеграційному, регіональному й багатосторонньому співробітництві по забезпеченню економічної безпеки.

На нашу думку, світогосподарську складову економічної безпеки України в сучасних умовах можна представити як ефективне вбудовування вітчизняної економіки в процеси глобалізації, при якому мінімізуються традиційні зовнішньоекономічні й нові глобалізаційні загрози, забезпечуються активне позиціонування країни в системі світового господарства й стійке підвищення національної конкурентоспроможності.

Анотація

Розглянуто особливості та фактори впливу на економічну безпеку країни та її регіонів в умовах глобалізації. Визначено та окреслено сутність основних складових економічної безпеки країни. Проаналізовано чинники та запропоновано механізми їх залучення для забезпечення продовольчої складової національної економічної безпеки.

Ключові слова: глобалізація, економічна безпека, продовольча безпека регіону, енергетична безпека, валютно-фінансова безпека, екологічна безпека, міжнародна інтеграція.

Аннотация

Рассмотрены особенности и факторы влияния на экономическую безопасность страны и ее регионов в условиях глобализации. Определены и очерчены сущность основных составляющих экономической безопасности страны. Проанализированы факторы и предложены механизмы их привлечения для обеспечения продовольственной составляющей национальной экономической безопасности.

Ключевые слова: глобализация, экономическая безопасность, продовольственная безопасность региона, энергетическая безопасность, валютно-финансовая безопасность, экологическая безопасность, международная интеграция.

Summary

The features and factors affecting the economic security of the country and its regions in a globalizing world. Established and defined the essence of the main components of economic

security. The factors and proposed mechanisms for their involvement in food component of national economic security.

Key words: globalization, economic security, food security in the region, energy security, monetary and financial security, environmental security, international integration.

Список використаних джерел:

1. Кравченко А.А. Состояние продовольственной безопасности: мониторинг и оценка / Кравченко А.А., Хлыстун А.Ю. // Азиатско-тихоокеанский регион: экономика, политика, право. - №1, 2010, с. 24-36.
2. Нухович Э.С. Мировая экономика на рубеже XX-XXI веков / Нухович Э.С., Смитиенко Б.М., Эскиндаров М.А. - М., 1995. - 103 с.
3. Соколенко С.І. Сучасні світові ринки та Україна: [Наук. вид.] / Соколенко С.І. – К.: Демос, 1995. – 354 с. –С.9.